MASARYKOVA UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA OBČANSKÉ VÝCHOVY

Organizace společenskovědních exkurzí

Závěrečná práce

Brno 2015

Vedoucí práce: doc. RNDr. Svatopluk Novák, CSc.
Vypracovala: Eva Svobodová

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 29. května 2015 ……

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce, panu doc. RNDr. Svatopluk Novák, CSc. za trpělivou spolupráci a cenné připomínky.

ÚVOD 6
A) TEORETICKÁ ČÁST 8
ZÁKLADNÍ PEDAGOGICKÉ PRINCIPY 8
DEMONSTRAČNÍ METODY 10
EXKURZE 12
PLÁNOVÁNÍ EXKURZE 14
1. Stanovení cíle 14
2. Příprava exkurze 14
Stanovení termínu a způsobu organizace 14
Příprava programu 15
Doprava, ubytování, stravování 17
3. Vlastní provedení exkurze 18
4. Zhodnocení exkurze 18
PRÁVNÍ ÚPRAVA POŘÁDÁNÍ EXKURZÍ 20
FINANCOVÁNÍ EXKURZÍ 24
B) PRAKTICKÁ ČÁST 25
PŘÍKLADY PLÁNOVÁNÍ EXKURZÍ 25
1. Exkurze do Osvětimi 25
Stanovení termínu exkurze 25
Stravování, doprava 25
Program exkurze 26
2. Po stopách totalitních režimů – Exkurze do koncentračního tábora Mauthausen a pracovního tábora Vojna u Příbrami 26
Cíl exkurze 26
Stanovení termínu exkurze 27
Stravování, doprava 27
Program exkurze 28
3. Exkurze do Prahy 28
Cíl exkurze 28
Stanovení termínu exkurze 28
Stravování, doprava, ubytování 29
Program exkurze 29
ZÁVĚR 31
POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE 33

Literatura 33
Internetové zdroje 33

ÚVOD

Mezi klíčové pedagogické principy, které se během vývoje didaktiky koncipovaly, patří zásada názornosti. Jedná se o princip, který lze uplatňovat nejen v průběhu expozice, ale také motivace a fixace. Žák si lépe zapamatuje nastíněné jevy, pokud jsou spojeny se smyslovou zkušeností. Toto pravidlo v didaktice prosazoval i Jan Amos Komenský.

Exkurze jako jedna z velmi důležitých demonstračních metod tvoří jádro přímého způsobu poznávání jevů. Společně s obrazy, filmy a dalšími názornými jevy patří mezi důležité metody výuky. Především ve společenských vědách zaujímá exkurze důležité místo, složité a abstraktní jevy, jako například politický systém či totalita a demokracie je vhodné doplnit mimo jiné i tematickou exkurzí.

Mezi hlavní přínosy exkurzí můžeme řadit jejich rychlý výukový efekt, ale současně i vytváření kladného vztahu k navštíveným institucím, jako je muzeum, archiv a podobně. Žáci jsou tak podněcováni k celoživotnímu vztahu k poznávání a objevování, což je v konečném důsledku nejdůležitější výsledek vzdělávání.

Závěrečná práce je zaměřena na přípravu společenskovědních exkurzí. Úkolem práce je popsat postavení exkurzního vyučování v systému vyučovacích metod, především se zaměřit na legislativní rámec pořádání exkurzí a sumarizovat praktické rady a konkrétní příklady v přípravě společenskovědní exkurze.

Práce je rozdělena na dvě základní části – teoretickou a praktickou. Úvodní kapitola teoretické části je zaměřena na objasnění základních pedagogických principů a to především principu názornosti v pedagogickém procesu.

V dalším oddílu je již rozebrána demonstrační metoda, její jednotlivé druhy, fáze a cíle. Třetí kapitola konkrétně rozpracovává exkurzi a její rozdělení na tematickou, soubornou a komplexní podle obsahu a zaměření programu.

Stěžejní jádro závěrečné práce však tvoří část zaměřená na přípravu a plánování jednotlivých exkurzí, především v oblasti stanovení cíle, termínu, způsobu organizace, zajištění dopravy, ubytování a stravování a hlavně přípravy programu. Nedílnou část tvoří závěrečné zhodnocení exkurze ze strany žáků i pedagogů.

Práce rovněž sumarizuje právní úpravu pořádání exkurzí v samostatné kapitole, která obsahuje odkazy na nejdůležitější právní předpisy, se kterými se učitel musí seznámit a při přípravě a v průběhu exkurze se jimi řídit. Závěr teoretické části

je věnován možným způsobům financování exkurzí nejen na straně žáků, ale i učitelů.

V praktické části je nastíněna příprava a průběh tří konkrétních exkurzí, které se dají začlenit do společenskovědního vzdělávání, jedná se především o exkurze zaměřené na poznání totalitních režimů a exkurze do hlavního města.

K základním pramenům, které posloužily k napsání této práce, patří především pedagogické a didaktické knihy, například od Stanislava Julínka, Jarmily Skalkové a dalších autorů. Velkou část pramenů tvoří internetové zdroje, což je dáno především aktuálností tématu a existencí některých internetových stránek, které umožňují sdílení poznatků a zkušeností mezi pedagogy. Konečně lze mezi internetové zdroje řadit i právní předpisy, které posloužily k popsání právního rámce exkurzí a jejího financování. Další doplňková literatura je uvedena v seznamu literatury a zdrojů.

A) TEORETICKÁ ČÁST

ZÁKLADNÍ PEDAGOGICKÉ PRINCIPY

Během vývoje didaktiky se koncipovalo několik didaktických principů, které slouží jako nejobecnější pravidla, která musí být respektována, jestliže má být vzdělávací proces účinný.

Mezi tyto zásady patří především: princip přiměřenosti, princip posloupnosti, princip systematičnosti, princip uvědomělosti, princip cílevědomosti, princip aktivnosti, princip trvalosti, princip komplexního působení na žáka, ale především princip názornosti a princip spojení teorie s praxí.

Princip přiměřenosti požaduje, aby všechny složky vyučování odpovídaly vývojovým schopnostem žáků. Je tedy nutné přizpůsobit nejenom délku vyučování, ale také vyučovací metody a formy výuky, motivace, typy aktivit a podobně.[1]

Zásada uvědomělosti vyjadřuje požadavek, aby žák rozuměl tomu, co se učí a chápal smysl této činnosti. Nejlépe se dá využít vhodná motivace, tedy že je téma zajímavé svou blízkostí, aktuálností a využitelností v praxi. Podobně můžeme charakterizovat princip cílevědomosti. Veškeré lidské poznávání by mělo směřovat k nějakému cíli, který se dá vyjádřit naplněním rámového či školního vzdělávacího programu.

Současně je nutné učivo systematizovat, musí působit v logickém sledu, aby si žák mohl vytvářen ucelený a reálný obraz o světě. Při vyučování by měl učitel vždy postupovat od jednoduchého ke složitému, od blízkého ke vzdálenému, od konkrétního k abstraktnímu a od obecného ke zvláštnímu.

Podle principu aktivnosti by měli být žáci co možná nejvíce vtaženi do procesu poznávání. Podobně lze interpretovat i zásadu propojenosti teorie s praxí. Vlastní ověření teoretických základů v praxi vede k hlubšímu a dlouhodobějšímu zapamatování.[2]

---

[1] FIALOVÁ HANA, MAŇÁK JOSEF a kol.: *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky.* Brno: Masarykova universita, 2002, s. 14.

[2] ŠMAHELOVÁ BOHUMÍRA: *Nástin vývoje pedagogického myšlení.* Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, s. 35-36.

Princip trvalosti je spojen s požadavkem, aby osvojené vědomosti, dovednosti a schopnosti zůstaly žákům trvale. S žáky je tedy nutné neustále opakovat, procvičovat, provádět pokusná měření a zkoušení.[3]

Zásada názornosti je založena na psychologickém předpokladu, že primárním zdrojem poznání je smyslová zkušenost. Konkrétní názorné obrazy poznávaných předmětů nebo jevů se lépe fixují a umožňují lepší zapamatování. Čím více smyslů je v procesu poznávání zapojeno, tím snadněji a trvaleji a trvaleji si žáci učivo osvojí.

Podobně i princip propojení teorie s praxí spočívá na požadavku, aby ve výchovně vzdělávacím procesu byla zastoupena nejen rovina teoretická, ale i rovina praktických činností. Tato pravidla jsou často označována za „zlatá pravidla vyučování“ Jana Amose Komenského.[4]

Komenský vedle pedagogických principů a systému čtyřstupňové školské organizace kladl velký důraz na přímé pozorování jevů, ale i na cestování. Podle něj by mělo být vzdělání završeno cestováním a cestování je nevyšším stupněm vědění.[5]

---

[3] FIALOVÁ HANA, MAŇÁK JOSEF a kol.: *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky.* Brno: Masarykova universita, 2002, s. 15-17.
[4] FIALOVÁ HANA, MAŇÁK JOSEF a kol.: *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky.* Brno: Masarykova universita, 2002, s. 13 – 17.
[5] ŠMAHELOVÁ BOHUMÍRA: *Nástin vývoje pedagogického myšlení.* Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, s. 34-35.

DEMONSTRAČNÍ METODY

Jednou z vyučovacích metod, která se uplatňuje nejen v didaktice základů společenských věd, ale i v jiných předmětech, je exkurze. Předmětové exkurze lze řadit mezi metody demonstrační společně s filmovými projekcemi, prací s dokumenty, obrazy a podobně.[6]

Cílem demonstračních metod by mělo být kvalitní pozorování, díky němu si žáci mohou klást nové otázky. Demonstrací vedeme žáky ke kvalitní analýze a syntéze. Žáci jsou tedy schopní nejen provést rozbor předkládaných skutečností, ale především vytvářet jednoduché obecné závěry.

Metody názorně demonstrační uvádí žáky do přímého styku s poznávanou skutečností, konkretizují abstraktní pojmy, propojování poznávané skutečnosti s reálnou životní praxí.[7]

Proces pozorování jevů můžeme rozdělit na tři fáze. Žák nejprve pozoruje fenomény samostatně, druhá etapa je zaměřena na analýzu pozorovaného objektu či předmětu, učitel by v této fázi měl zdůraznit podstatné informace a objasnit vztahy mezi jednotlivostmi. V závěrečné části by měl žák přijmout a pochopit pozorovaný jev.[8]

Podstatou demonstračních metod je plánované a cílevědomé pozorování, které mají žákům poskytovat velkou zásobu představ pro další poznávací činnost, která je založena na abstraktním myšlení. Učitel musí dodržovat přesné metodické požadavky, aby byla metoda účinná, například dobře zformulovat cíl. Učitel naplňuje svoji funkci hlavně tím, že usměrňuje proces vnímání, Upozorňuje na to jevy a charakteristiky, které jsou důležité. Kvalitní demonstrace není pouze vnímání, ale je to proces aktivního pozorování a myšlení žáků.[9]

Podle obsahového charakteru demonstrace můžeme demonstrační metodu členit na přímé předvádění skutečnosti předmětů a objektů a na předvádění předmětů, které jsou speciálně upravené pro didaktické účely.

K hlavním možnostem demonstrace jevů speciálně upravených pro didaktické účely můžeme řadit dvojrozměrné statické pomůcky (například obrazy, schémata,

---

[6] HOŘEJŠOVÁ DANUŠE: *Didaktika občanské nauky a základů společenských věd.* Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1994, s. 42.
[7] SKALKOVÁ JARMILA:*Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, s. 195.
[8] JULÍNEK STANISLAV: *Základy oborové didaktiky dějepisu.* Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 172-173.
[9] SKALKOVÁ JARMILA:*Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, s. 196.

fotografie, mapy), dvojrozměrné dynamické pomůcky (filmy) a demonstrace akustických záznamů (zvuk, rozhlasový záznam).

Do skupiny demonstračních metod uplatňovaných při mimoškolní výuce patří exkurzní vyučování a předmětová odborná exkurze. Exkurzní vyučování probíhá ve specificky upraveném prostředí, například v odborné učebně, v archivu, v muzeu, v galerii nebo v knihovně. Program pro žáky zde probíhá podobně jako běžná vyučovací hodina, k níž jsou však využity příslušné exponáty zmíněných institucí.

Výhody této formy vzdělávání spočívají v relativně rychlém výukovém efektu a zároveň posilují kladný vztah k těmto institucím. Tento druh vyučovací metody je však spojen s vyššími nároky na práci učitele. Pedagog musí především znát expozici, kontaktovat odborného pracovníka dané instituce, upravit školní rozvrh a přispět vlastní didaktickou přípravou, zejména stanovit vhodné výchovně vzdělávací cíle, žáky vhodně motivovat a připravit způsob společného vyhodnocení a shrnutí získaných poznatků.[10]

Nejvýznamnější metodou přímého pozorování jevů a obsahů je exkurzní demonstrace, častěji užívaná pod pojmem exkurze.[11]

---

[10] JULÍNEK STANISLAV: *Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu.* Brno: Masarykova universita, 1995, s. 102 – 103.

[11] HOŘEJŠOVÁ DANUŠE: *Didaktika občanské nauky a základů společenských věd.* Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1994, s. 42.

EXKURZE

Exkurze představují jeden z typů demonstračních metod, kde mají žáci možnost pozorovat přímou skutečnost předváděných předmětů, objektů či chod odborného pracoviště. Realizovány jsou vždy mimo školní prostředí, nejčastěji v terénu, muzeu, archivu nebo v jiné instituci. Přímé pozorování jevů může být provázáno i s debatou odborníků přímo v terénu. Exkurze by měla vždy navazovat na teoretické poznatky, které žák získal ve škole nebo v mimoškolním prostředí.

Exkurze dále ukazují praktický význam osvojených poznatků a jejich využití, posilují motivaci a zájem o profesní orientaci žáků.[12]

Kromě cenného poznatkového přínosu pro obohacení žákovy osobnosti přináší exkurze i cíle výchovně společenské. Žáci nejenže získají nové vědomosti, ale především zkušenosti, jak se na daném pracovišti nebo místě chovat, ale především si osvojí kladný vztah ke kulturním památkám a výsledkům lidské tvořivosti.[13]

Vzhledem k výchovně vzdělávacímu cíli a vztahu k učivu rozlišujeme exkurze na exkurze tematické, souborné nebo komplexní více předmětové exkurze.

Tematické exkurze jsou zaměřené na látku jednoho tematického celku, například návštěva muzea Anthropos v Brně k prohloubení učiva pravěku či výstavy Velká válka ke stému výročí zahájení první světové války.

Při souborných exkurzích je věnována pozornost objektům různého společenskovědního celku, například barokní církevní a světské stavby, sídla nejvyšších ústavních činitelů apod.

Komplexní více předmětové exkurze se zaměřují na maximální využití daného geografického celku k obohacení poznatků žáků z různých vědních oborů, např. exkurze do jižních Čech s návštěvou největších šlechtických panství – Hluboká, Rožmberk, Kratochvíle, dále exkurze do jaderné elektrárny Temelín a studium specifických přírodních podmínek umělých vodních nádrží – třeboňských rybníků Svět a Rožmberk.

Z praktických důvodů jsou nejčastěji realizovány exkurze více předmětové a to především z důvodu lepší spolupráce na změnách školního rozvrhu s vyučujícími

---

[12] SKALKOVÁ JARMILA: *Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, str. 233.
[13] JULÍNEK STANISLAV: *Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu.* Brno: Masarykova universita, 1995, str. 103 – 104.

jiných předmětů. Z tohoto důvodu by však neměla být opomíjena průběžná monotematicky zaměřená exkurzní činnost, která je didakticky mnohem účinnější.

Exkurze můžeme členit podle toho, ve které fázi školního roku proběhne. V kompetenci učitele je, aby zvážil, do které části roku se konkrétní exkurze hodí. Jedná se především o exkurzi úvodní, jejíž zařazení před probírání příslušného tematického celku učiva má výrazně motivační charakter. Dále můžeme hovořit o exkurzi výkladové, zorganizované v průběhu vyučování daného tématu, která se svým charakterem může přiblížit formě takzvaného exkurzního vyučování. Na konec můžeme hovořit o exkurzi závěrečné, jejíž zařazení na závěr tematického celku či na konec pololetí nebo školního roku plní především funkci fixační a systémovou.

V občanské výchově či základech společenských věd je vhodné zařadit i návštěvy institucí s cílem ukázat žákům, jak skutečně fungují, tzn. návštěva banky, návštěva úřadu práce, ostatních správních úřadů, muzeí a archivů apod. Tyto exkurze hrají důležitou roli nejenom při získávání zkušeností, ale i při volbě budoucího povolání.[14]

Je nutné zdůraznit, že odborná exkurze klade zvýšené nároky na kvalitu odborné, metodické a organizační přípravy učitele, ale i jeho žáků.[15]

---

[14] CEDRYCHOVÁ VĚRA, RAUDENSKÝ JAROSLAV: *Kapitoly z obecné didaktiky pro učitele střední školy.* Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1996, str. 63 – 64.

[15] JULÍNEK STANISLAV: *Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu.* Brno: Masarykova universita, 1995, str. 103 – 104.

PLÁNOVÁNÍ EXKURZE

1. Stanovení cíle

Učitel by si měl nejprve určit cíle, kterých by chtěl díky exkurzi dosáhnout. Bez stanovení záměrů není možné naplánovat smysluplný program.

Pedagog by se měl nejdříve zaměřit na analýzu žáků a to především jejich specifik a tyto jednotlivosti při stanovení cílů respektovat. Jedná se především o věk, pohybovou zdatnost, předchozí teoretické i praktické znalosti, zkušenosti a dovednosti.

Při stanovení cílů je nutné se zaměřit na to, co má žákům přinést, zda žáci mají konkrétní zkušenost s tématem exkurze či místem jejího konání, které praktické dovednosti a další teoretické znalosti mohou získat. Učitel musí v počáteční fázi rozhodnout, zda bude exkurzi koncipovat jako tematickou, soubornou nebo komplexně geografickou.[16]

Exkurze může být dále koncipováno jako motivační, zařazená na začátku školního roku nebo nového vzdělávacího celku, dále průběžná, která probíhá během získávání dovedností a závěrečná exkurze, s cílem upevňování nových poznatků, propojení teorie s praxí.[17]

2. Příprava exkurze

Stanovení termínu a způsobu organizace

Pedagog musí s dostatečným předstihem vhodně naplánovat termín konání exkurze. U jednodenních exkurzí stačí stanovit termín konání měsíc až týden před začátkem akce. Jestliže učitel plánuje uspořádat exkurzi vícedenní, měl by cíle a datum určit nejpozději tři až pět měsíců předem.

Termín exkurze by měl učitel určit také v závislosti na plánovaných aktivitách a cílu cesty. Jestliže mezi zamýšlené činnosti paří i turistické či sportovní aktivity je dobré termín směřovat spíše do teplejších podzimních nebo jarních měsíců. V případě, že bude větší část exkurze probíhat v interiérech a přesun je

---

[16] MATUŠKOVÁ ALENA: *Exkurze do místního závodu [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/193/EXKURZE-DO-MISTNIHO-ZAVODU.html/.

[17] SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

plánován dopravními prostředky, je možné termín exkurze směřovat i do zimních měsíců.

Na začátku plánování se musí učitel rozhodnout, zda si nechá připravit exkurzi tzv. na klíč pořádající agenturou a obsah programu bude konzultovat s odborným průvodcem, nebo zajistí program a celou organizaci vlastními silami. Tato možnost je méně finančně náročnější, avšak téměř celá tíha organizace leží na pořádající agentuře. Učitel může ještě využít třetí variantu, exkurzi pořádat sám, ale na dílčí programy využít externí spolupracovníky, kteří nabízejí vzdělávací program pro žáky v muzeích, archivech a podobně.[18]

Důležité je také exkurzi vhodně zařadit do konceptu výuky, aby příliš nezasahovala do školního harmonogramu a výrazně nenarušovala výuku jiných předmětů. Je nutné včas a vhodně komunikovat s ostatními pedagogy, nejlépe je do organizace a cílů exkurze zapojit.

V dostatečném předstihu je nutné informovat nejen vedení školy, ostatní pedagogy, ale zároveň žáky a jejich rodiče. V nastíněném termínu by žáci a rodiče měli získat informace o zaměření exkurze, datu a místu konání, povinném vybavení a předpokládaných nákladech.

Příprava programu

Během plánování exkurze si učitel musí stanovit i případné výstupy, zda budou žáci pracovat například s připravenými pracovními listy již během akce nebo budou po příjezdu zpracovávat postery, slohové práce, osobní poznámky a podobně.[19] Některé úkoly je možné žákům zadat už před samotnou exkurzí, výsledky svého bádání pak mohou prezentovat už při cestě v autobusu nebo vlaku.

Učitel by se měl v přípravné fázi seznámit s místem exkurze, nastudovat si vhodnou literaturu a postup exkurze zkonzultovat s odborníky. Pokud se bude jednat o více denní exkurzi, musí pedagog včas zamluvit vhodné ubytování. Především pokud se jedná o exkurzi, která bude obsahovat turistickou aktivitu je dobré, aby alespoň jeden vyučující lokalitu dobře znal, a nebo trasu alespoň pečlivě nastudoval.[20]

---

[18] SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

[19] HOŘEJŠOVÁ DANUŠE: *Didaktika občanské nauky a základů společenských věd.* Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1994, s. 50.

[20] CEDRYCHOVÁ VĚRA, RAUDENSKÝ JAROSLAV: *Kapitoly z obecné didaktiky pro učitele střední školy.* Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1996, s. 64.

Jestliže se některá část programu bude konat v exteriérech, je dobré mít připraven náhradní program v případě nepříznivého počasí. Rezervní plán by měl být připraven v každém případě, obzvláště v situaci, kdy velkou část programu pořádají externí spolupracovníci.

Žáci by měli být seznámeni s předběžným obsahem exkurze a upozorněni na významné jevy. S tím souvisí i instrukce ohledně specifického chování, například v kostele, v chráněné krajinné oblasti, v muzeu, v kulturní památce apod.[21]

Před zahájením exkurze musí učitel seznámit žáky a jejich zákonné zástupce s pravidly chování na školní akci. Tato pravidla vychází ze školního řádu, jelikož i mimo školu musí žáci dodržovat školní řád, jedná-li se o akci pořádanou školou. K těmto pravidlům může připojit i další, které uvede na formulář. Zákonní zástupci a žáci dodržování těchto pravidel potvrdí podpisem.

Konečně by měl učitel připravit rozpočet, se kterým by měl seznámit zákonné zástupce v dostatečném předstihu, obzvláště pokud budou významnou část exkurze financovat oni.

Zákonným zástupcům budou tedy předány písemné informace týkající se ceny, programu a časovém harmonogramu, dále informace o ubytování, možnostech stravování, instrukce k vybavení a pomůckám. Současně by mělo být připojeno poučení týkající se konečného vyúčtování včetně případného storno poplatku a důležitých kontaktů na vyučující.[22]

Nedílnou součástí je i skladba vyučujících, kteří exkurzi pořádají nebo se ji účastní jako dozor. Nejvhodnější je sestavu složit tak, aby se každý vyučující mohl věnovat konkrétnímu dílčímu programu. Při exkurzích tematicky zaměřených humanitně by se mělo jednat o učitele společenskovědních předmětů. V případě komplexních exkurzí je vhodné do týmu přizvat i učitele přírodovědných oborů, či dokonce učitele tělocviku, pokud je možnost na závěr dne zařadit i některou sportovní aktivitu. Při tvorbě týmu pořadatelů exkurze by měl být určen jeden vyučující, který bude mít na starosti zdravotnické pomůcky první pomoci. Především u vícedenní exkurze nebo exkurze spojené se sportovními aktivitami by měl tento člověk splněný certifikovaný kurz. Škola může využít i externího pracovníka, který bude na exkurzi vykonávat funkci zdravotníka.

---

[21] SKALKOVÁ JARMILA:*Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, str. 233.
[22] SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

Doprava, ubytování, stravování

Pokud se jedná o exkurzi jednodenní, je možné zvolit i takovou, která je v blízkosti školy nebo v centru města a žáci se na místo konání mohou přesunout sami. Tento způsob dopravy podporuje u žáků samostatnost, orientaci ve městě, kde navštěvují školu a samozřejmě tělesnou zdatnost žáků.

Jestliže se jedná o větší vzdálenost, měl by přesun probíhat nejlépe městskou hromadnou dopravou či pravidelnou veřejnou dopravou. Tento způsob přepravy je organizačně méně náročný, v menších skupinách i levnější. V případě, že se učitel rozhodne pro tento typ dopravy, je dobré zajistit místenky. Mezi nevýhody můžeme řadit především to, že je nutné přepravit se na místo odjezdu a ze stanoviště příjezdu k vlastnímu cíli exkurze.

Především v posledních letech se často využívaným způsobem dopravy stává samostatně objednaný dopravce. V této situaci je nutné mít zajištěnou dostatečně velkou skupinu žáků, aby cena za dopravu výrazně nepřerostla náklady alternativní veřejné dopravy. Při objednávce se vyplatí jednat se subjekty, se kterými má škola nebo některý z pedagogů dobrou zkušenost. Veškerá komunikace s dopravcem by měla být vedena písemně, kde budou jasně vymezené podmínky pro obě strany, ať už se jedná o ceně, místě, čase příjezdu a odjezdu a podobně.[23]

V případě ubytování je to podobné. Učitel by měl jednat s osvědčenými subjekty, ať už z vlastní zkušenosti, na doporučení kolegů a známých nebo na základě recenze uživatelů. Existuje mnoho typů poskytovatelů, kteří se cíleně zaměřují na velké či přímo školní skupiny. Vedle klasických komerčních poskytovatelů je možné využít i jiné instituce či spřátelené školy. Výhodou této alternativy je bezesporu finanční úspora.

Stravování pak může být zajištěno částečně nebo zcela z vlastních zdrojů, na místě ubytování, pokud tuto možnost ubytovatel poskytuje či jinak v průběhu exkurze, tzn. návštěva restaurace v blízkosti expozice a podobně.

Pedagog by měl mezi jednotlivými možnostmi uvážit délku exkurze, při jednodenních či kratších není problém zajistit stravování z vlastních zdrojů, u delších by mělo být zařazeno alespoň jedno teplé jídlo denně. U žáků mladších nebo s nějakým typem tělesného postižení či chronické nemoci je důležité zvážit

[23] SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online]*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

přiměřenost ubytování i stravování. Především by se měl učitel zaměřit na případné bariéry v ubytování, nabídku dietních jídel a podobně.

Pořadatel exkurze by měl mít zjištěny všechny důležité kontakty a údaje, které může využít v nepředvídatelných situacích, a to především kontakt na řidiče i jednatele dopravní firmy, telefonní číslo na správce ubytování i plnou adresu ubytování a kontakt na všechny externí spolupracovníky.

Před cestou si musí učitel připravit seznam účastníků exkurze se všemi údaji, které standardně požaduje dopravce a poskytovatel ubytování.[24]

3. Vlastní provedení exkurze

Vlastní provedení exkurze klade velké nároky na osobu učitele, především na jeho schopnost zvolit vhodné metody. Pedagog používá mnoho metod, ať už je to metoda výkladu, vysvětlování, vyprávění, či samostatná práce žáků. Nejdůležitější a hlavní roli však hraje metoda demonstrace.[25]

Učitel orientuje pozornost žáků tak, aby si všímali podstatných jevů a procesů, využívá k tomu především kladení otázek či vysvětlování. Vede žáky k analýze, chápání vztahů, spojování názorného materiálu s dosavadními poznatky a zkušenostmi.[26]

V průběhu exkurze je důležité nejen klást zřetel na dodržování předem vytyčeného programu a plnění samostatných úkolů žáků, ale také formálního průběhu. Ve všech expozicích si nechat vystavit potvrzení o zaplacení vstupenky nebo programu, aby mohlo být vyúčtování správně provedeno.[27]

4. Zhodnocení exkurze

Po návratu z exkurze následuje zhodnocení průběhu, náplně a organizace exkurze, posouzení zda došlo k naplnění předem stanovených cílů. Hodnocení učitelů s žáky probíhá většinou až ve školním prostředí. Forma vyhodnocení může být písemná - například dotazníkovou formou, častěji má však ústní charakter.

---

[24] SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

[25] HOŘEJŠOVÁ DANUŠE: *Didaktika občanské nauky a základů společenských věd.* Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1994, s. 50.

[26] SKALKOVÁ JARMILA:*Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, s. 233.

[27] MATUŠKOVÁ ALENA: *Exkurze do místního závodu [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/193/EXKURZE-DO-MISTNIHO-ZAVODU.html/.

Hodnocení by mělo mít pro žáky formativní účinek a žáci by měli být schopni projevit názor na organizaci exkurze ale i objekty, které při ní shlédli. Žáci by měli být schopni sami navrhnout další témata exkurzí, starší z nich by se měli být schopni zapojit do organizace, například zajistit jízdní řády, okopírovat plán města a podobně.[28]

V následujících hodinách by měly být připomenuty nové zkušenosti a poznatky, které žáci v průběhu exkurze získaly. Vše by mělo být zasazeno do širších souvislostí. V souvislosti s hodnocením mohou žáci zpracovávat dokladový materiál, připravit výstavu, nástěnku, portfolio, prezentaci, článek do školního zpravodaje napsat děkovný dopis do muzea či jiné instituce, kterou v průběhu exkurze navštívili, odevzdají vyplněné pracovní listy.[29] K výsledkům exkurze je možné připravit besedu, které se mohou účastnit i žáci z jiných tříd. Další výuka by měla navazovat na poznatky, které během ní žáci získali.

Hodnocení výsledků exkurze by měli provést i pedagogové bez žáků. Podstatou této evaluace by mělo být to, do jaké míry byl naplněn cíl, popřípadě dílčí cíle, zda byl naplněn časový plán, jestli byla exkurze pro žáky zajímavá, jaká byla náročnost zvolených úkolů a aktivit. Dále hodnotí, jak se dařilo při přípravě spolupracovat mezi pedagogy, kteří se exkurze účastnili, ale i s ostatními členy pedagogického sboru. Učitele by měli kriticky zhodnotit i spolupráci s externími pracovníky navštívených institucí, komunikaci a úroveň služeb ubytování, dopravy a stravování.[30]

Velmi důležité je analyzovat příčiny toho, co se nepovedlo, jak je možné pro příště zlepšit organizaci exkurze a přípravu jednotlivých aktivit. V případě pozitivních zkušeností je dobré si archivovat kontakty na instituce nebo firmy a tyto informace předat i ostatním kolegům.[31]

---

[28] HOŘEJŠOVÁ DANUŠE: *Didaktika občanské nauky a základů společenských věd.* Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1994, s. 50.
[29] SKALKOVÁ JARMILA:*Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, s. 233.
[30] MATUŠKOVÁ ALENA: *Exkurze do místního závodu [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/193/EXKURZE-DO-MISTNIHO-ZAVODU.html/.
[31] SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

PRÁVNÍ ÚPRAVA POŘÁDÁNÍ EXKURZÍ

Exkurze je stejně jako sportovní kurz, školní výlet a praktické vyučování považována za mimoškolní akci. Žáci a učitelé jsou na těchto akcích vázáni stejnými právními předpisy jako ve škole.

Stěžejním právním předpisem je zákon č. 561/2004 Sb. o předškolní, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Na základě něj vydá ředitel školy školní řád, v němž upraví podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků nebo studentů a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí. Dále stanoví práva a povinnosti žáků, školní řád vyvěsí na viditelném místě a seznámí s ním všechny žáky, pedagogy a zákonné zástupce.[32]

Organizace školních výletů a školních akcí pořádaných mimo školu se dále řídí zákonem č.119/1992Sb. o cestovních náhradách, vyhláškou č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání nebo vyhláškou 13/2005 Sb. o středním vzdělávání a vzdělávání na konzervatoři, platnými dopravními předpisy a rezortními předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí a žáků ve školách a školských zařízeních, vše v platném znění.

Podle §17 vyhlášky 13/2005 Sb. o středním vzdělávání a vzdělávání na konzervatoři mohou: *„střední školy v souladu se školním vzdělávacím programem organizovat lyžařské výchovně výcvikové kurzy, sportovní nebo poznávací turistické kurzy a další akce související s výchovně vzdělávací činností školy.“*[33]Škola by měla upravit pořádání větších exkurzí i ve školním vzdělávacím programu. Časová rezerva pro pořádání exkurze by se měla objevit nejen v učebním plánu školy, ale i v základní charakteristice vzdělávání a v průřezových tématech.

Organizace školních výletu a sportovních či vzdělávacích exkurzí vychází také z doporučení materiálu MŠMT - Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných

[32] Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. [cit. 1. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon.

[33] Vyhláška 13/2005 Sb., o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři, ve znění účinném k 18. 11. 2009. [cit. 5. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.fulsoft.cz/33/13-2005-sb-vyhlaska-o-strednim-vzdelavani-a-vzdelavani-v-konzervatori-ve-zneni-ucinnem-k-18-11-2009-uniqueidOhwOuzC33qe_hFd_-jrpThxnI39X.

Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.[34]

Na základě metodického pokynu MŠMT by měl ředitel školy vydat vnitřní směrnici, ve které upraví podmínky, za kterých se výlety, školní exkurze a další podobné aktivity budou pořádat. Klíčovým tématem této směrnice je dozor. Pedagogičtí pracovníci jsou povinni vykonávat nad nezletilými žáky dozor. Podle konkrétních pokynů ředitele školy jsou povinni tento dozor konat i na akcích mimo školu, například při sportovních kurzech, exkurzích a jiných činnostech vyplývajících ze školních vzdělávacích programů, při účasti na soutěžích, přehlídkách popřípadě při jejich přípravě a na jiných akcích organizovaných školou.

Při akcích konaných mimo školu, kdy místem pro shromáždění žáků není škola, začíná dozor 15 minut před dobou shromáždění na určeném místě. Po skončení akce dozor končí na předem určeném místě a v předem stanoveném čase. Místo a čas shromáždění žáků a skončení akce oznámí škola nejméně jeden den před konáním akce, buď zákonným zástupcům žáků, nebo přímo zletilým žákům. Učitel by měl tyto informace sdělit písemně a vyžádat si podepsané potvrzení o seznámení se s pravidly exkurze od zákonných zástupců a žáků.

Na základě rozhodnutí ředitele školy mohou dozor konat kromě pedagogických pracovníků i jiné osoby, které jsou zletilé, plně svéprávné a jsou v pracovněprávním vztahu ke škole. Tyto osoby musí být řádně poučeny o povinnostech dozoru a ředitel školy o tomto poučení provede písemný záznam, který osoba pověřená dozorem podepíše.[35]

Učitelé svým počínáním nejen ve škole ale i na akcích pořádaných školou především předchází rizikům v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví. *„Škola zajistí, aby žáci byli vždy na začátku školního roku poučeni o možném ohrožení zdraví a bezpečnosti při všech činnostech, jichž se účastní při vzdělávání nebo v přímé souvislosti s ním. Žáky zároveň seznámí s konkrétními pokyny, právními a ostatními předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků a se zásadami bezpečného chování, s možnými riziky a odpovídajícími následnými opatřeními, se kterými se mohou žáci setkat ve škole, jejím okolí a při činnostech mimo školu (například*

[34] Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

[35] Čl. 10, odst. 2, 4, 5: Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

nebezpečí od neznámých lidí, nebezpečí násilí a šikany, nálezy nebezpečných předmětů apod.)".[36]

Podle metodického pokynu MŠMT provede škola i preventivní opatření v oblasti první pomoci a to i na akcích konaných mimo školu. Škola prostřednictvím pověřených pedagogů zajistí, aby byly vytvořeny podmínky pro včasné poskytnutí první pomoci a lékařského ošetření při úrazech a náhlých onemocněních. Odpovídá za vhodné rozmístění lékárniček první pomoci s potřebným vybavením a poučením nejen pedagogických pracovníků ale i žáků.[37]

Při akcích konaných mimo školu, kdy jsou žáci ubytováni, dodržují předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví a předpisy o požární ochraně platné v těchto objektech. Žáci dodržují stanovený režim dne a pokyny vydané pro dobu nočního klidu. Vedoucí pedagog exkurze je odpovědný za seznámení žáků s pokyny a za kontrolu jejich dodržování. Vedoucí akce rozhodne o způsobu provádění dohledu v době nočního klidu. Nejčastěji se doporučuje připravit časový harmonogram dohledů jednotlivých pedagogů.

Školy odpovídají také za bezpečnost a ochranu zdraví žáků při zahraničních výjezdech, které organizují v rámci vzdělávání. O daných opatřeních a poučení žáků a jejich zákonných zástupců se pořizuje před uskutečněním exkurze záznam. Mezi účastníky výjezdu do zahraničí zařadí škola pouze ty žáky, kteří předloží písemný souhlas zákonného zástupce žáka nebo zletilého žáka a mají uzavřené pojištění odpovědnosti za škodu platné na území státu, kam se výjezd pořádá. Dále musí mít žák zajištěné pojištění léčebných výloh v zahraničí. V případě výjezdu do členského státu Evropské unie postačí Evropský průkaz zdravotního pojištění.[38]

Pravidla pro dělení skupin a předpisy o poměrech mezi žáky a pedagogickým dozorem stanovují vyhlášky pro konkrétní stupeň školy. Vyhláška o základním vzdělávání určuje, že pro akci konanou mimo školu nesmí na jednu osobu konající pedagogický dozor a ochranu bezpečnosti a zdraví žáků připadnout více jak 25

---

[36] Čl. 2, odst. 1: Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

[37] Čl. 8, odst. 1: Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

[38] Čl. 10, odst. 7: Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

žáků.[39] Podobný přesný počet žáků na jeden pedagogický dozor není ve vyhlášce č. 13/2005 Sb., o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři uveden. Počet má být na základě metodického pokynu MŠMT stanoven ve zvláštní vnitřním předpisu vydaném ředitelem školy.[40] Lze ale předpokládat, že je možné se při vytváření vnitřní směrnice řídit limitem stanoveným pro základní vzdělávání.

Směrnice MŠMT stanovuje doporučený počet žáků na jeden pedagogický doprovod pouze v některých typech exkurzí a výletů se sportovní náplní. Například při lyžařském výcviku, sportovně turistickém kurzu je maximální počet žáků na jednoho pedagoga omezen patnácti, při výuce plavání je skupina plavců maximálně patnáctičlenná, u neplavců může být členů maximálně deset. Jestliže je na školním výletu nebo exkurzi zařazeno do programu koupání, může skupinu s jedním pedagogickým pracovníkem tvořit nejvýše 10 žáků.[41]

---

[39] §3. odst. 2: Vyhláška 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky. [cit. 9. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-48-2005-sb-1.

[40] Vyhláška 13/2005 Sb., o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři, ve znění účinném k 18. 11. 2009. [cit. 5. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.fulsoft.cz/33/13-2005-sb-vyhlaska-o-strednim-vzdelavani-a-vzdelavani-v-konzervatori-ve-zneni-ucinnem-k-18-11-2009-uniqueidOhwOuzC33qe_hFd_-jrpThxnI39X.

[41] Čl. 14, odst. 1, čl. 15, odst. 6, čl. 16, odst. 2, čl. 17: Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

FINANCOVÁNÍ EXKURZÍ

Při tvorbě rozpočtu exkurze se učitel musí zaměřit nejen na stránku výdajovou ale také příjmovou. Nejčastějším způsobem financování exkurzí je platba v celém rozsahu zákonnými zástupci, popřípadě zletilými studenty. V tomto případě je nutné, aby se pedagog před tvorbou programu zaměřil na analýzu sociální situace žáků. Finančně náročnější exkurze by mohla systematicky vyloučit některé žáky z důvodu sociální situace rodiny. V případě, že by se ve třídě vyskytl takový žák, je možné k financování využít i kombinaci s jinými zdroji, tedy že část výdajů by uhradili zákonní zástupci a zbytek například sdružení rodičů a přátel školy a podobně.

Výlet nebo exkurzi by mohlo částečně či celkově uhradit Sdružení rodičů, které obvykle vzniká pod školou. Sdružení rodičů je zřízené jako spolek, tedy dobrovolné sdružení minimálně tří osob se společným cílem. Předmětem činnosti může být jen uspokojování a ochrana těch zájmů, k jejichž naplňování je spolek založen. Podnikání nebo jiná výdělečná činnost hlavní činností spolku být nemůže.[42]

Dále se k uhrazení exkurze může využít i projekt financovaný z Evropského sociálního fondu v rámci Operačního programu vzdělávání pro konkurenceschopnost vyhlášený ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Další možností je využít projekt zřizovatele, například kraje, obce nebo církev.[43]

Školy, které nejsou příspěvkovými organizacemi, tzn. školy zřizované církví nebo soukromé mohou na základě zřízení zřizovatelem vést sociální fondy. Na základě vnitřního předpisu může být částečně nebo úplně uhrazena exkurze žákům, kteří o to požádají z důvodu horší sociální situace.

Při plánování exkurze musí škola rovněž počítat s náklady za učitele. Zaměstnavatel může vyslat zaměstnance na pracovní cestu, na základě toho je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnanci při pracovní cestě náhradu jízdních výdajů, výdajů za ubytování, stravovacích výdajů, tzv. stravné.[44] Zaměstnanci náleží náhrada jízdních výdajů a výdajů za ubytování v plném rozsahu a dále stravovacích výdajů. Výše náhrad se mění v závislosti na vývoji cen a je stanoven prováděcí vyhláškou Ministerstva práce a sociálních věcí.

---

[42] §217 Zákon 89/2012 Sb. Občanský zákoník. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-1-hlava-2-dil-3?strana=6.

[43] Evropské strukturální fondy. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/mladez/evropske-projekty.

[44] §156 Zákon č. 262/2006 Sb. Zákoník práce.

B) PRAKTICKÁ ČÁST

PŘÍKLADY PLÁNOVÁNÍ EXKURZÍ

1. Exkurze do Osvětimi

Stanovení termínu exkurze

Muzeum je možné navštívit každý den v roce s výjimkou 1. ledna, 25. prosince a prvního dne Velikonoc.

Otevírací doba v jednotlivých měsících:

8:00–15:00 od prosince do února

8:00–16:00 v březnu a listopadu

8:00–17:00 v dubnu a říjnu

8:00–18:00 v květnu a září

8:00–19:00 v červnu, červenci a srpnu

Skupiny musejí být v táboře povinně doprovázeny místními průvodci, jedním či dvěma podle velikosti skupiny. U školních skupin (45–50 studentů) většinou trvají na dvou, v některých případech se lze z důvodu praktičnosti domluvit jen s jedním průvodcem. Žáci a studenti dostanou u vstupu sluchátka a průvodce promlouvá do mikrofonu. Je možno objednat průvodce v češtině, a pokud je jen polský, může učitel sám simultánně tlumočit do češtiny.

Prohlídka zpravidla trvá tři a půl hodiny v Osvětimi i Březince (průvodce se přemisťuje z jednoho tábora do druhého se skupinou v autobuse). Cena za průvodce skupiny 11–30 osob je 280,00 zł.

Všechny informace o osvětimském muzeu najdete v polštině a angličtině na oficiální stránce: http://www.auschwitz.org.pl.

Stravování, doprava

Je dobré mít na cesty svačinu, protože v Osvětimi je jídelna s občerstvením, v Březince není možnost zakoupit jídlo.

Program exkurze včetně dopravy si může škola objednat u specializovaných agentur, které připraví náplň exkurze. Učitelé v tomto případě zajišťují pouze pedagogický dozor. Finančně výhodnější je objednání autobusové dopravy u některé ze společností, která zajišťuje tento typ dopravy.

Program exkurze

Při prohlídce jednotlivých lokalit a objektů by měl mít učitel stále na paměti, že se chystáte připravit exkurzi pro své žáky a studenty. Pedagog by se měl předem seznámit s reáliemi koncentračního tábora. Svých poznatků a dokumentárního materiálu by pak mohl využít pro tvorbu jednoduchých úkolů či pracovních listů pro žáky a studenty v terénu. Osvědčenou metodou probuzení hlubšího zájmu žáků a studentů je vyhlášení fotografické soutěže.

Během exkurze získávají žáci a studenti informace o životě a osudech lidí, učitel by je měl motivovat, aby si v průběhu prohlídky co nejvíce zapamatovali, dělali si stručné poznámky, fotili a v době rozchodu sepsali stručný biogram člověka, jehož osud je zaujal (ideální pro skupinovou práci). Své poznatky po návratu do školy mohou konfrontovat s oficiálními životopisy zachycených osob.[45]

2. Po stopách totalitních režimů – Exkurze do koncentračního tábora Mauthausen a pracovního tábora Vojna u Příbrami

Cíl exkurze

Cílem exkurze je seznámit žáky se dvěma totalitními režimy, které se během 20. století uplatnily na našem území. Žáci tak budou mít možnost během jednoho dne porovnat praktiky nacistického a komunistického režimu ve střední Evropě.

Nacistický režim bude v tomto případě reprezentovat koncentrační tábor Mauthausen - Gusen v Rakousku. V oblasti Mauthausenu a Gusenu vznikla velká skupina nacistických koncentračních táborů. Koncentrační tábor byl nejdříve tvořen jediným táborem u Mauthausenu, časem se rozšiřoval a stal se jedním z největších komplexů nacistických pracovních táborů. K pobočným táborům patřily i kamenolomy, muniční továrny, doly, zbrojovky a továrny na výrobu stíhacích letounů Messerschmitt Me 262.[46]

Pracovní tábor Vojna u Příbrami je největší autentický zachovaný areál ve střední Evropě. Původně se jednalo o tábor pro německé válečné zajatce, situovaný mezi bývalými uranovými šachtami, v období 1949–1951 sloužil jako tábor nucených prací a následně do roku 1961 jako vězeňské zařízení pro politické vězně

[45] Manuál pro přípravu exkurze. [cit. 24. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/osvetim-brezinka-krakov-manual-pro-pripravu-exkurze/.
[46] Oficiální stránky koncentračního tábora Mauthausen. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.mauthausen-memorial.at/index_open.html.

komunistického režimu. Expozice seznamují s perzekucí po únoru 1948, protikomunistickým odporem a přibližují dějiny uranového hornictví.[47]

Stanovení termínu exkurze

Obě expozice mají otevřeno celoročně, jelikož se většina expozic nachází venku nebo v nevytápěných objektech, je vhodné exkurzi naplánovat v období duben-červen nebo září-říjen.

Otevírací doba v táboře Vojna u Příbrami:

leden–březen: úterý–pátek 9–16 hodin, poslední prohlídka v 15 hodin

duben: úterý–neděle 9–17 hodin, poslední prohlídka v 16 hodin

květen–červen: úterý–pátek 9–17 hodin, poslední prohlídka v 16 hodin; sobota–neděle 9–18 hodin, poslední prohlídka v 17 hodin, do vybraných expozic v 17.30 hodin

červenec–srpen: úterý–neděle 9–18 hodin, poslední prohlídka v 17 hodin, do vybraných expozic v 17.30 hodin

září–říjen: úterý–neděle 9–17 hodin, poslední prohlídka v 16 hodin

listopad–prosinec: úterý–pátek 9–16 hodin, poslední prohlídka v 15 hodin

Vstupné dospělí 60 Kč, děti a studenti 30 Kč.[48]

Otevírací doba v táboře Mauthausen:

od 1. března - 10. července: od pondělí do neděle, od 9. hodin do 17:30.

od 11. července – 31. října: od úterý do neděle, od 9. hodin do 17:30.

listopad – únor: od úterý do neděle, od 9. hodin do 15 hodin.

od 24.12. - 26.12, 31.12 a 1.1. je zavřeno.

Vstupné je zdarma.[49]

Stravování, doprava

Exkurze je připravená pro středoškolské studenty a je koncipována jako jednodenní. V harmonogramu tedy není počítáno s teplou stravou. Žáci si stravování a pitný režim zajistí sami formou svačiny, v místě expozic není možnost si občerstvení zakoupit.

---

[47] Oficiální stánky pracovního tábora Vojna u Příbrami. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.muzeum-pribram.cz/cz/pamatnik-vojna-lesetice/z-historie/.

[48] Oficiální stánky pracovního tábora Vojna u Příbrami. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.muzeum-pribram.cz/cz/pamatnik-vojna-lesetice/z-historie/.

[49] Oficiální stránky koncentračního tábora Mauthausen. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.mauthausen-memorial.at/index_open.html.

Dopravu je nejvhodnější zajistit některou z autobusových společností, protože se musí počítat s časově náročnými přejezdy, které není možné uskutečnit jiným typem dopravy v jediném dni.

Program exkurze

Odjezd v ranních hodinách (při cestě z Brna v 5 hodin), přejezd do Památníku Mauthausen, po cestě je možné studenty motivovat čtením knihy Michala Krause: Deník 1942-1945 (zápisky patnáctiletého Míši Krase, který přežil holocaust), v této knize je jedna kapitola věnovaná pobytu v KT Mauthausen. Následuje prohlídka památníku, žáci mají k dispozici audioprůvodce v češtině a mohou shlédnout dokumentární film o životě v KT Mauthausen v angličtině nebo v němčině.

Kolem 12 hodiny je naplánován odjezd do Památníku Vojna u Příbrami, kam se příjezd předpokládá asi v 16 hodin. Během cesty je možná předčítat část románů Jiřího Stránského Zdivočelá země a Aukce. V objektu je na programu prohlídka všech tras výstavy a promítání dokumentárního filmu. Odjezd z památníku je kolem 18 hodiny. Při dodržení programu lze dorazit do Brna ve 21 hodin.

3. Exkurze do Prahy

Cíl exkurze

Cílem exkurze je poznání Prahy nejen v pohledu historickém, ale také společenskovědním. Praha je především sídelním městem většiny našich ústavních činitelů a institucí. Žáci během exkurze navštíví kromě významných památek ve Starém Městě a Malé Straně i Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR, dále Národní památník hrdinů heydrichiády, vzdělávací program v Židovském muzeu v Praze a divadelní představení v některém z pražských divadel.

Stanovení termínu exkurze

Téměř polovina programu probíhá v interiérech, takže je možné exkurzi pořádat i v zimních měsících, vhodnější je ale období od března do června či v září nebo v říjnu.

Otevírací doba v Židovském muzeu v Praze:

25.10.- 27.3. otevřeno od 9 hodin do 16:30

29.3. – 23.10. otevřeno od 9 – 18 hodin

Otevřeno je celoročně s výjimkou významných židovských svátků.[50]

Otevírací doba informačního centra Poslanecké sněmovny parlamentu ČR: Prohlídky se realizují vždy ve všední dny od 9:00 do 14:30 hodin, vstupné je zdarma.[51]

Otevírací doba Národního památníků hrdinů heydrichiády:

březen-říjen: úterý - neděle 9:00-17:00

listopad – únor: úterý - sobota 9:00 - 17:00

Kromě zavíracích dnů: 1. ledna (Nový rok), Velikonoční neděle, 1. května, 6. července, 28. září, 25. a 26. prosince.[52]

Stravování, doprava, ubytování

Stravování je vhodné zajistit formou svačiny z vlastních zdrojů a to především z důvodu časové úspory. Teplou stravu je pak možné obstarat v jakékoliv restauraci.

Dopravu do Prahy je v tomto případě možno zvolit vlakovou, která je pohodlnější pro větší skupiny než linková autobusová. Po Praze je nejlepší pohybovat se městskou hromadnou dopravou, která umožňuje zakoupení celodenní jízdenky.

Jelikož se jedná o vícedenní exkurzi, je nutné zajistit ubytování. Nejvýhodněji se jeví některé ze studentského typu ubytování (koleje, internát), či přespání ve spřátelené škole či tělocvičně.

Program exkurze

Při cestě z Brna se předpokládá odjezd v ranních hodinách, asi v 7 hodin. První část programu je zaměřena na prohlídku historického jádra Prahy tzv. Královskou cestou (Obecní dům, Staroměstské náměstí, Karlův most, Hradčany).

Ve druhé části odpoledne navštíví žáci Národní památník hrdinů Heydrichiády v Resslově ulici. Večer je vhodné program doplnit návštěvou divadelního představení v některém z pražských divadel (Národní, Stavovské a podobně).

---

[50] Oficiální stránky Židovského muzea v Praze. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.jewishmuseum.cz/.

[51] Oficiální stánky Poslanecké sněmovny PČR. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.psp.cz/.

[52] Oficiální stránky Národního památníku hrdinů heydrichiády. [cit. 25. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.pamatnik-heydrichiady.cz/.

Druhý den je celé dopoledne věnováno návštěvě Poslanecké sněmovny, kde budou žáci seznámeni s hlavními úkoly poslanců a následně si budou moci prohlédnout některé prostory.

Odpoledne bude zaměřeno na židovskou kulturu. Židovské muzeum v Praze nabízí několik vzdělávacích programů, které obsahují práci s dokumenty, rozhovor s pamětníkem a návštěvu hlavních židovských památek.

Návrat z dvoudenní exkurze se předpokládá v 21 hodin.

ZÁVĚR

V práci byla rozpracována vyučovací metoda, která se významně uplatňuje při výuce základů společenských věd. Exkurze jako jedna z demonstračních metod, jejímž úkolem je předvádět jevy v přirozeném prostředí nebo v prostředí didakticky upraveném, využívá současně pedagogického principu názornosti.

Zásadu názornosti zmiňoval ve své práci již Jan Amos Komenský, žák si snadněji a trvaleji zapamatuje probírané skutečnosti, jsou-li doplněny přímou zkušeností. Exkurze rovněž vede žáky ke kladnému vztahu k některým společenským institucím, jako je například muzeum či archiv a současně přináší představu o organizacích, které by mohly v budoucnu žáka zaměstnávat, například banka, úřad a další.

Exkurzi můžeme na základě obsahu dělit na tematickou, komplexní a soubornou. Současně je možné podle časové náročnosti pořádat exkurze jednodenní nebo vícedenní, ty jsou však náročnější nejen na čas, ale i finance a především přípravu pedagogů.

Před přípravou exkurze si musí učitel stanovit cíle a rámcový obsah. Na základě toho může stanovit vhodný termín konání a podrobně rozpracovat program exkurze. Především při organizaci časově a finančně náročnějších exkurzí se doporučuje využít k financování exkurzí i jiné zdroje než je plná úhrada zákonnými zástupci a zletilými studenty. Během chystání exkurze se doporučuje spolupracovat s více pedagogy ve škole, exkurze tak získá rozměr komplexnosti. Současně je možné využít spolupráci s některou z institucí, která se zaměřuje na pořádání exkurzí či dílčích vzdělávacích programů pro žáky.

Při plánování i průběhu exkurze musí učitel postupovat na základě platných právních předpisů, které upravují povinnosti učitele a současně velikost jednotlivých skupin v souvislosti s bezpečností a ochranou zdraví žáků.

Po skončení exkurze je důležité provést jednoduchou evaluaci na straně žáků ale i učitelů, která bude přínosná pro další pořádání exkurzí a jiných vzdělávacích aktivit.

V praktické části je rozpracován příklad třech společenskovědních exkurzí, jejichž cílem je seznámit žáky se dvěma totalitními režimy, které se uplatnily na našem území, ale i s některými ústavními institucemi, které sídlí v hlavním městě.

Tyto příklady by měly sloužit pedagogům jako inspirace k přípravě a plánování dalších exkurzí.

Díky exkurznímu vzdělávání získá žák nejen komplexní obraz probíraného učiva, ale i kladný vztah k navštíveným institucím a praktickému způsobu vzdělávání, na kterém může stavět po celý svůj studijní i pracovní život.

POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

Literatura

CEDRYCHOVÁ VĚRA, RAUDENSKÝ JAROSLAV: *Kapitoly z obecné didaktiky pro učitele střední školy.* Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1996, 102 s., ISBN 80-7044-058-0.

FIALOVÁ HANA, MAŇÁK JOSEF a kol.: *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky.* Brno: Masarykova universita, 2002, 95 s., ISBN 80-210-2798-3.

HOŘEJŠOVÁ DANUŠE: *Didaktika občanské nauky a základů společenských věd.* Praha: Nakladatelství Naše vojsko, 1994, 62s., ISBN 80-206-0442-1.

JULÍNEK STANISLAV: *Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu.* Brno: Masarykova universita, 1995, 154 s., ISBN 80-210-1225-0.

JULÍNEK STANISLAV: *Základy oborové didaktiky dějepisu.* Brno: Masarykova univerzita, 2004, 274s, ISBN 80-201-3495-5.

SKALKOVÁ JARMILA:*Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2007, 328 s., ISBN 978-80-247-1821-7.

ŠMAHELOVÁ BOHUMÍRA: *Nástin vývoje pedagogického myšlení.* Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, 98s., ISBN 978-80-7392-040-1.

Internetové zdroje

MATUŠKOVÁ ALENA: *Exkurze do místního závodu [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/193/EXKURZE-DO-MISTNIHO-ZAVODU.html/.

SVOBODOVÁ JIŘINA: *Exkurze ve výuce [online].* Praha*:* Národní ústav pro vzdělávání, 2011[cit. 19. dubna 2015]. Dostupné na WWW: http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/10081/EXKURZE-VE-VYUCE.html/.

Evropské strukturální fondy. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/mladez/evropske-projekty.

Manuál pro přípravu exkurze. [cit. 24. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/osvetim-brezinka-krakov-manual-pro-pripravu-exkurze/.

Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy čj. 37014/2005-25 vydaného v Praze dne 22. 12. 2005.

Oficiální stránky koncentračního tábora Mauthausen. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.mauthausen-memorial.at/index_open.html.
Oficiální stránky Národního památníku hrdinů heydrichiády. [cit. 25. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.pamatnik-heydrichiady.cz/.
Oficiální stánky Poslanecké sněmovny PČR. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.psp.cz/.
Oficiální stánky pracovního tábora Vojna u Příbrami. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.muzeum-pribram.cz/cz/pamatnik-vojna-lesetice/z-historie/.
Oficiální stánky Židovského muzea v Praze. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.jewishmuseum.cz/.
Vyhláška 13/2005 Sb., o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři, ve znění účinném k 18. 11. 2009. [cit. 5. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.fulsoft.cz/33/13-2005-sb-vyhlaska-o-strednim-vzdelavani-a-vzdelavani-v-konzervatori-ve-zneni-ucinnem-k-18-11-2009-uniqueidOhwOuzC33qe_hFd_-jrpThxnI39X.
Vyhláška 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky. [cit. 9. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-48-2005-sb-1.
Zákon 89/2012 Sb. Občanský zákoník. [cit. 19. května 2015]. Dostupné na WWW: http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-1-hlava-2-dil-3?strana=6.
Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. [cit. 1. května 2015]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon.
Zákon č. 262/2006 Sb. Zákoník práce.